

Таса Јовановић

ЗАКОН СУДНИЈ ЛЈУДЕМ – први писани словенски законик

Рад ”Законъ соудный людемъ – први писани словенски законик”, написан је средином 2000. године. Он је мали допринос у расветљавању првог словенског правног законика на овим просторима, о коме су досад писали познати правни историчари.¹

Сама грађа је у целости базирана на тексту ”Законъ соудный людемъ,” аутора Фани Милкове, Историја на българската држава и право, Софија 1974. Поред тога коришћена је и кратка редакција из Новгородског преписа, који се у научним круговима сматра изворним. Њега су припремили за штампу М. Н. Тихомиров и Л. В. Милов, у издању руске Академије наука СССР, Москва 1961. Ова два текста законика разликују се само правописно и по нумерацији чланова у њему. Због тога ћемо у прилогу овог рада дати само бугарски извор краће редакције као доступнији. Имамо солидну основу за даља истраживања јер правно историјска наука није коначна и има права на сагледавање прошлости минулих векова, кроз разне кодексе световног и црквеног права или појединачне и опште правне акте. Наше истраживање у овом раду се неће шире освртати на нека друга питања на која смо наилазили обрађујући ову првенствено правно-историјску тему. Посебну пажњу посветили смо друштвеном поретку и правним схватањима византијске државе као неисцрпног извора из којег су настајали кодекси ранословенских народа, што је у оно време представљало нешто ново и сасвим

¹ А. Соловјев, *Predavawa iz istorije slovenskih prava*, Београд 1939; В. Богишић, Писани закони на словенском југу, Загреб 1872; Р. Хубе, О значењу римско-византијског права, код славјанских народа, Беч, 1869; В. Н. Златарски, Историја на българската држава и право през Средните векове, Том 1, Софија 1970; В. Ганев, Законъ соудный людемъ, (правно-историчејски и политички проучавања), Софија 1959; М. Андрейев, Нова проучавања и нови теориш на Законъ соудный людемъ, Софија 1963; Ф. Милкова, Историја на българската држава и право, (извори, иследования, тезиси), Софија 1974; и други.

сигурно напредно. Поменуто истраживање првог законика међу овим средњовековним државама, неодвојиво је везано за проучавање државне структуре византијског друштва, управни систем, политичке идеје, правни поредак и његова схватања, утицај Православне цркве на стварање световног права и друштвени живот уопште, у периоду од формирања постојаних држава и примања хришћанства, па све до краја IX века. У таквим друштвеним околностима, треба тражити настанак и значај овог правног документа.

Односи Словена и Бугара са Византијом

У првим вековима по свом досељавању на ове просторе Балкана, Јужни Словени (под којима подразумевамо и Татаро-Бугаре)² били су доста заокупљени прилагођавањем новој географској, државноправној, и уопште друштвеној средини. Иначе, политички и племенски, разједињени не покушавају да створе неку трајнију државну заједницу. За то су сигурно постојали одређени разлози који су отежавали њено формирање. У другој половини VII века аморфна словенска маса је прешла доњи Дунав и заузела те крајеве све до Старе планине (Балкана) и у самом почетку формирали стабилну, државноправну заједницу. До краја VIII века ранобугарска држава је захватала области на западу до Искра (Дунав).³

Био је то ратоборан народ, са јаком коњицом, иначе номадско-сточарског занимања. На челу племена, окружен родовско-племенском аристократијом налазио се каган. После почетних освајачких и пљачкашких упада ова се племена у наредна два века трајније насељавају на ове просторе, улазећи тако у ближе односе са суседним словенским племенима⁴ и византијском државом.

Процеси материјалног и духовног мешања и асимилације између Бугара и Словена ишли су доста успорено и дugo, али са примањем хришћанства, средином IX века, он је текао убрзаније и помогао је да се супротности и разлике у етничком, материјалном и духовном смислу ублаже. Словенска племена су наметнула свој језик и народну културу, али су за узврат примили бугарску државност и име. Првобитно су називи “Бугари” и “бугарски” имали само политичко значење, а тек нешто касније употребљавају се у етничком и државно-правном смислу.⁵ Унутрашњи односи који су се

² С. С. Седов, Произхождения и раная история Славшана, Москва 1979, 7.

³ *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, том II, Београд 1957, 57.

⁴ Миленко С. Филиповић, Етнолошке прилике у Јужној Србији кроз векове; Скопље 1937, 18.

стварали између њих у појединим случајевима су више или мање погодовали угледању на Византију, прихватајући њене правне узоре и установе. Све ово изгледа довољно јасно и једноставно. Међутим, њени односи с ранословенским државама и народима нису тако посматрани, с гледишта бурних, историјских процеса. Неједнаки друштвени услови развита словенских племена, показала су се у томе, што су на појединим територијама, мање изложеним непосредним византијским нападима, створени трајнији предуслови самосталног развита. Они су довели до формирања независних државно правних формација, а помогли су и да се у време политичке несамосталности, задрже разни облици самоуправе. Овде треба одвојити одређене државноправне појмове и направити разлику између стварне доминације Византије и признавања њеног суверенитета. О овој разлици није се водило довољно рачуна, па су због тога стваране погрешне представе у правној историји. Доминација тј. потчињавање непосредној управној власти, је једно, а потчињеност врховној сили нешто сасвим друго.

Ранословенске државе (Бугарска, Рашка и Дукља, а касније и друге) и њихови владари, посебно бугарски кнез Борис (852–889) и касније цар Симеон (893–927), ширили су границе своје државе поглавито на рачун ослабљене Византије која није могла да спречи и прими словенску најезду. Она ће управо за време Симеона кулминисати, његовим доласком до самог Константинопоља 913. године⁶. Међутим, његове тежње да обједини две православне државе нису се оствариле. Право ширење византијског утицаја извршиће покрштавање словенског становништва у другој половини IX века, после чега ће се јавити процес који ће са паралелним војним освајањима, артикулисати прве словенске државе.

Доношење Закона о људима⁷

Први писани правноисторијски словенски законик биће управо “Законъ соудный людемъ”, донет у време још неразвијених

⁵ Е. Э. Липшиц, Очерки истории византийского общества и культуры в VIII 4 первош половине IX, Москва-Ленинград 1961, 108.

⁶ G. Острогорски, *Istorija vizantije*, Београд 1970, 254-257.

⁷ Сам овај законик има више назива Законъ соудный людемъ, Законъ за съдене на хората, Законъ за съдене на миряните, (гражанийе), Соудбенъ законъик, Войни соудбенъик, Соудбенъ законъ за лаиците, В. Ганев, цитирано дело, стр.161, С.Троицки, Методиш как славшанъски законодател, Богословские труд на Московска патриаршия, Зборник, бр.2, Москва 1961, 95.

друштвених односа и искристалисаних феудалних обележја ранословенских држава.⁸ Његов настанак је сигурно био условљен степеном развоја друштвено-економских односа, јер њима није било довољно незаписано, обичајно право. У то време јавила се потреба прихватања нормираног права тог времена. Византијски световни законик Еклога⁹ цара Лава III¹⁰ Исавријанца 718–741. год. из 726. године¹¹ и његовог сина Константина V Копронима 741–775.¹² послужиће као узор у писању првог словенског законика.¹³ Овај велики кодекс световног и црквеног права није могао у целости да се примени пре свега у државама VIII и IX века. Сувише велике противуречности биле су између византијских и словенских правних схватања. Словенска племена су у ово време живела углавном по својим правним обичајима, који су чувани и преношени у предању. У појединим случајевима требало је неке правне одредбе записати и од самог владара потврдити. Ово се поклапа са временом владавине једног од највећих и најзначајнијих бугарских владара Симеона, чије време се одликује интензивним војним освајањима и устројством бугарске државе која ће почивати на византијском писаном праву. Овај законик се у правноисторијској науци спомиње и као “Закон цара Константина.”¹⁴ По мишљењу аутора, назив није оригиналан и потиче из каснијег периода, када је неко од преписивача, угледавши у првом члану име светог Константина Великог, приписао и његово ауторство учинивши тако *lapsus calami*. Ово позивање на Константина 284-336 год., могло је само да подигне ауторитет и поштовање самог законика.

Неки истраживачи његовог аутора повезују са словенским просветитељем Константином Кирилом Филозофом из друге

⁸ С. Лишев, За генезата на феудализмот въ България, София 1947, 158

⁹ В. Бухенвалд, А. Холвег, О. Принц, (Тускулум лексикон), Речник грчких и латинских писаца Антикe и Средњег века, Београд 1984, 171.

¹⁰ Исто, str. 274.

¹¹ Д. Николић, *Fragmenti pravne istorije, (Fragmenta historiae iuris)*, Ниш 1995, год. str. 158. Аутор износи податак да у научним круговима има неколико мишљења о томе када је донет законик Еклога, 739, 740. или чак 741. године.

¹² С. Троицкий, цитирано дело, str. 88. сматра да је законик донет за време владавине Константина V Копронима 741-775.г.

¹³ Поједини аутори као нпр. Павлов и Захариев тачно означавају места и чланове који су узети из Еклога (Еклога) и прилагођени новонасталим потребама. В. Богишић, *cit delo*, str. 14.

¹⁴ У Софијском Временнику из XV века овај законик се назива Соудебнѣк свѣтаго, правовѣрног, самодржца, цара Константина греческого, Законъ соудный людемъ. У штампаној крмчији: Законъ соудный людемъ цара Константина Великог; Р. Хубе, поменуто дело, 15; Б. Розенкамф, *Обозрение Крмчия кяиги.*, Беч 1887, str. 102.

половине IX века, у време његове мисије у Моравској.¹⁵ Ако се упореди овај законик са каснијим преписима из XIII века, језички и стилски, примећују се одређене подударности са оригиналом из IX века. Нека новија истраживања о језику указују, да старословенски као опште нормирани језик, није механички снимак једног дијалекта,¹⁶ него свесно организован књижевни језик који носи “наддијалектни” карактер и који потиче из више наречја словенских племена. Он је сигурно морао проћи извесну еволуцију и саобразити се с језиком средине. Што се тиче самог превођења законика с веома развијеног и суптилнијег грчког језика на “почетнички” старословенски, преводилац или компилатор је морао више стварати словенске изразе, неголи да их је из дотадашњег језичког фонда бирао. Преводилац Еклоуη (Еклоге) је дакле морао, у сваком законском члану или боље речено, у сваком њеном реду наилазити на тешкоће које су биле можда и непремостиве. С језика пуног тананости требало је описати и превести правне појмове попут нехата, прељубе, умишљаја, конкретније одредити неке апстрактне радње које би словенском народу биле јасније. То је тражило великог правног znalца.

Аутор је истовремено морао да познаје унутрашње уређење византијске државе, њене разгранате правне институције што је сигурно било тешко. Стога, мишљење да састављача “Закона о људима” треба тражити у солунском просветитељу Константину Филозофу има свог основа, нарочито ако се зна да је пре своје Моравске мисије преводио...”неке књиге за народне потребе”.¹⁷ Наш истакнути правни историчар Валтазар Богишић сматра да се ради о једном законнику који се темељи на туђим изворима и за који се не зна ко га је установио и прогласио.¹⁸ Ова примедба је на месту ако се зна значај објављивања и прокламовања одређеног законика у средњовековном праву. Они ће временом добијати углед и значај законика, прилагођеног словенском становништву и његовим практичним потребама.¹⁹

Кривично право

Закон судниј лјудем, има највише одредби (27), из Кривичног права, а можемо их поделити на деликте против породице и полног

¹⁵ Ова мисију Константин је извео са својим братом Методијем око 855. г., С. Троицкий, *citirano delo*, str. 97.

¹⁶ Ј. Деретић, Историја српске књижевности, Београд 1983, str. 46; П. Ђорђевић, *Staroslovenski jezik*, Нови Сад, 1975.

¹⁷ G. Острогорски, *Moravska misija u Vizantiji*, СД, том IV, Београд, 1969, str. 24.

¹⁸ В. Богишић, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Загреб, 1872, str. 15.

¹⁹ В. Богишић, *citirano delo*, str. 15.

морала, имовине и личности. Законик од 4 до 13, инкриминише дела против породице и полног морала. Члан 4. односи се на прељубу ожењеног човека са робињом, санкцију њене продаје и прељубников пост. У чл. 5. кажњава се блудничење са робињом другог власника, у чл. 6. блуд свештеника коме по световном закону следи казна одсецања носа, а по црквеним канонима казна епитимије. Прекршај из члана 7, прељуба са кумом, санкционисао се одсецањем носа за обоје и постом у трајању од петнаест година. Глава 11. је прописивала кажњавање блудничења са вереном девојком, одсецањем носа. Глава 8. говори о завођењу невине девојке против њене воље. Међутим, овде је занимљиво видети да се ради о вољи родитеља, а не девојке, да касније удају своју ћерку за истог човека, кроз моралну институцију свадбе. Сама казна се састојала у материјалном надокнађивању златом или половином имања, а у случају сиромаштва, прогонством преступника. Члан 9. се може оквалификовати и као деликт против личности због силовања невине девојке на усамљеном месту. Кажњавао се насилник, продајом имања. Код оваквих прекршаја се непоштравом санкција сакаћењем делова тела, иако се блудничење означава као јасно одређен појам. Код неких одредби о полном моралу следе само материјалне казне или црквена епитимија.²⁰ Тако на пример родоскрнављење се не санкционише²¹ и кажњавало се само растављањем преступника (чл.12).

Казна је у средњовековном праву имала карактер одмазде, мада овде то не примећујемо, можда због једноличности телесних санкција одсецањем носа у неколико чланова текста (чл. 6, 7. и 11). Запажа се код оваквих деликата против породице и полног морала, да нису били предвиђени као облик генералне превенције.

Поправљање кривца није било предвиђано и није се сматрало дужношћу државе. Црква је у складу са својим учењем о покајању греха и категоричког моралног императива (не чини другоме, оно што не желиш да буде учињено теби), покушала да преузме ту обавезу на себе, користећи сложени систем епитимија. Систем кажњавања је примењивао смртне, телесне, материјалне (новчане глобе), конфискацију имовине, прогонство²² и црквене епитимије (чл.4-6). Члан 10. је интересантан због година малолетне девојке. Највероватније се ради о још једном *lapsus calami*. Сумњив је број година који се спомиње за завођење малолетне девојке²³ и санкција у

²⁰ Епитимија (гр.επιτιμία) је казна којом су више црквене власти кажњавале свештенике за учињену кривицу непоштовања православне вере. Казна се састојала у томе да је свештенство одлазило у манастир и тамо се подвргавало строгим канонским правилима.

²¹ В. Ганев, *citirano delo*, 453.

²² Д. Николић, *citirano delo*, 167.

виду продаје самог напасника и његове имовине, која се давала девојци. Чланом 13. се забрањивао полигамни брак, са санкцијом седмогодишњег поста. Имовинске казне су се састојале од новчаних глоба (чл. 5–8); одузимања целе или дела имовине (чл. 10), и надокнаде учињене штете (чл. 14. и 26). Телесне казне су извршаване батинањем штапом, полагањем на земљу (чл. 8), или са 140 удараца до “рањавања” (чл. 16. и 17.) и сакаћењем одређених делова тела мачем (чл. 6, 7. и 11.).

Кривична одговорност је по закону углавном индивидуална, мада још увек постоји ”колективна кривица” за нека кривична дела, као рецидив предхришћанског периода. Тако се најчешће спомиње колективна одговорност села (са својим господарима), која врше паганске обреде и приносе жртве многобожачким култовима. Село се са феудалцем расељавало, а имања предавала Православној црк-ви (чл. 1). Овакви прекршаји су се сматрали као тежи случајеви. Примена ових казни вероватно није била честа, мада је највероватније било случајева који су служили као егземплар и генерална колективна превенција против обожавања паганских божанстава. Овде је приметно да се свака повреда права сматрала кривичним делом и да се у ранословенске законике, највероватније под утицајем византијског права, уводе нови појмови који нису у довољној мери изнијансирани за оцењивање степена објективне одговорности, као нпр. појмови умишљаја, нехата (чл.15, 26. или 31.).

Кривична дела против имовине су углавном биле крађе и паљевине. Законодавац је у првом реду штитио раслојену родовско-племенску аристократију и Православну цркву, као највеће носиоце државне хијерархије и друштвене моћи. За нападе на њихова имања, куће или покретна добра, предвиђене казне су изрицане заједно са телесном, односно самостално (15, 24, 26, 28. и 29). Злонамерна паљевина шума или кућа (чл.14. и 15) сматрала се одувек²⁴ за најтеже и најопасније кривично дело. Поменути члан 15. говори о самој кривици и о начину примене санкције са нарочитим разликовањем места, где је дело почињено. У случају да је због пљачке упаљена зграда у насељу, претило се смртном казном, спаљивањем у ватри. Док за паљевину извршену на поседу или селу, следило је убиство мачем. Као што се види, разлика између пљачке паљењем у граду и

²³ Д. Ганев, *citirano delo*, str. 353, оштроумно запажа да се ради о погрешци приликом преписивања бр.13, који се у старословенском означавању бројева пише словом G! и апострофом изнад, заменио знаком броја 20, тј. К са апострофом горе, и да се у ствари ради о тринаестогодишњој невиној девојци.

²⁴ Световни законици, *Еκλογή и Επαναγωγή* Василија I 879 - 886. год. у чл. 34. Опширније о овим законицима видети одредницу о Василију I у поменутом Тускулум лексикону, стр. 99.

селу огледала се у начину извршења санкције. Ово је једини члан у законнику који предвиђа најтежу казну † лишавање живота. Члан 24. је санкционисао крађу оружја или стоке у рату, а чл. 29. крађу слободног човека и продајом починиоца. Тако чл. 27. предвиђа казну продајом и за скрнављење леша ради пљачке. Овде нема строге санкције а ради се о непоштовању тела мртвих, где се по византијском праву прописивала казна сакаћењем. Византијска Еклога има оштрије санкције код оваквих деликата.²⁵ Имовинске казне су изрицане као одузимање целе имовине или једног дела, и као новчане глобе. Занимљиво је напоменути којим се новцем она плаћала. У члановима 5, 8, и 19. спомиње се сталенз. У одредби 8. видимо да он вреди 1/72 литра злата (око 0,6 кг злата). Блуд са туђом робињом је могао да се компензира плаћањем новчане казне од тридесет сталенза (чл. 5). Заробљеник се могао откупити пред сведоцима, плаћањем три сталенза годишње (чл. 19). Да ли је то био златник из Еклога или новац²⁶ са идентичном вредношћу и саставом са грчким, за сада није познато.

Облигационо право

Право о уговорним радњама, у раним словенским земљама било је неразвијено. Разлог томе, треба тражити у аутархичности саме привреде јер су се на сваком поседу или имањима слободних људи, производиле скоро све потребне намирнице и ствари за живот. У таквим условима, није било много облигационих односа. Законик познаје неколико форми уговора који су проистекли из византијског права. У члановима 19. и 22. препознаје се купопродаја и најам. У одредби 20. се помиње установа дужника. Сигурно је да су предмети уговарања биле покретне ствари (жито, стока, вино). Наводимо поменути члан 22. који познаје закуп покретног добра уз надокнаду штете, “ако се коњ повреди или угине.” У време социјалног и

²⁵ Члан 47, Еклога, предвиђа сакаћење тела.

²⁶ В. Ганев, *citirano delo*, 432, сматра да постоји етимолошка веза стеленга са данашњим шилингом коју треба тражити преко готског новца, који су они имали приликом своје велике сеобе из VI-VII века? Међутим, мислим да је ово хипотетички суд који тек треба материјално доказати кроз даља археолошка ископавања. У нашем истраживању нисмо могли да пронађемо податке који би нас упутили на неке конкретније чињенице о називу ове монете. Ако узмемо систем аналогије и преузимања читавих глава из Еклоге, онда можемо потврдити да је и ова монета узета из поменутог зборника и да представља византијски златник. М. Јеремић, Римско-византијски новац кроз векове, Старинар. br. 42 за 1991. годину, str. 77-84; Т. Д. Герасимов, Римски егзалгш од Бугария, Известия, София 1944., Т.14, П.П. 229-231; E. Schilbah, *Byzantinische Metrologie*, München, 1970, p.p.161-167; F. Hulstsch, *Griechische und Romische Metrologie*, Berlin, 1882, pp. 159-161;

материјалног раслојавања препознајемо купопродају заробљеника, који се је могао откупити радећи на поседу господара и тако плаћати откупнину од три сталенза годишње (чл. 19).

Судство

У поменутим ранословенским државама периода VI-IX века у почетку је доношење судских пресуда било уз директно учешће самог народа.²⁷ То се одвијало на сеоским скуповима, а одлуке које су доношене тицале су се свих пунолетних чланова сеоске општине и индиректно преко бираних поротника и сведока, којих је било у незнатном броју. Са стварањем трајније државне власти и примањем хришћанства, формирају се правосудни органи у лику кнеза и судија, као већ институционализованих органа (чл. 2. и 7.а). Са јачањем материјалне и политичке моћи, обласни господари формирају на својим поседима феудалне судове (чл. 17), који су судили за мање спорове на самом имању.

У закону се не виде одредбе о постојању посебних црквених судова који би судили свештенству (чл. 6, и 21), али се посредно може извести закључак да их је било у суђењима клеру за разне деликте непоштовања црквених канона, као и зависном и слободном становништву на њеним поседима и манастирима (чл. 1, 6. и 16). Црквена јурисдикција је стално настојала да изузме свештенство из надлежности световних судова, а с друге стране, да посебно учврсти свој утицај дисциплинског кажњавања нижег свештенства (чл. 6). Поред тога, она је ширила своју власт над свим световним лицима која су живела под њеном заштитом у погледу појединих правних радњи. Тако, чл.16. установљава институцију азила²⁸ заштиту личности и њеног интегритета од одмазде шире заједнице, стављајући саму особу под безбедност цркве. Она ће у свом почетку имати религиозни карактер. Православна црква на Истоку никада неће имати ону одлучујућу световну власт коју су имале неке друге конфесије током своје историје. Црква је судила одређене преступе који су директно били у супротности са новопримљеном вером. У кривичним делима судили су “напуштања христове вере” (чл. 21) и “вршење паганских обреда” (чл. 1). Црква је судила и за одређене преступе из области брачног и породичног права (блуд, силовање). Члан 31. предвиђа забрану самовољног раскида брака, сем у случајевима прељубе и тешких, неизлечивих болести (губа).

²⁷ Група аутора, Историја на Българија, София 1962, стр. 31-35;

²⁸ од гр. речи α-σιλος ,неопљачкан, неприкосновен, α-,συλε, (пљачка храма) сигурно склониште, уточиште, прибежиште.

Судски поступак

Сам судски поступак био је формалан и не тако строг (чл. 2. и 7.а). Стварао се на хришћанској форми о Божијем закону. Судија је након обављене истраге (чл. 16. “тражи истрагу по закону”), позивао странке на суд, где је саслушавао заинтересоване стране. Значајно је овде истаћи да, по одредбама о сведоцима (чл. 18. и 7.а), нису могли да сведоче блиски крвни сродници, неморалне личности или непријатељи оптуженог, жена против свог супружника, док су се неурачунљиве особе ослобађале заклетве. Робови и слободни људи су могли бити сведоци на суду (члан 18). Ова норма чини у том погледу велики корак у правцу објективизације судског поступка.

Сведоци се нису смели позивати на гласине “да су нешто чули” (чл. 20), па чак и ако се радило и о самим жупанима.²⁹ Ово је питање о самој друштвеној моћи, које овде нећемо отварати. У већим парницама их је било “једанаест и не више од овог броја” (чл. 7а), а у мањим “од три до седам”. Сведоци су испуњавали одређене моралне критеријуме као и услов да раније нису били кажњавани. Њихово сведочење је по свему судећи било и одређена врста јемства окривљеном да је невин. Сам доказни поступак није имао за циљ утврђивање материјалне истине, већ добијање формалног признања од оптуженог. То се примећује из неких кратких и једноставних чланова законика (чл. 25. и 30). Сведоци нису смели да мире завађене стране, него су морали да оптуженог оправдају или признају за кривца.

Доказна средства

Доказна средства у самом законнику могу се поделити на рационална и ирационална. Рационална доказна средства су била: заклетва сведока, сведоци-очевици (чл. 20.) и признање самих странака (чл. 2. и 7. а). Што се тиче ирационалних доказних средстава, из саме одредбе 31. видимо да је постојао Велики Божији Суд, као реликт ранијег периода, који је коришћен готово код свих словенских народа. Било је више облика тзв. божијих судова. Код обичајног права Словена познајемо “котао” и “жезло”. Овакви начини доказивања били су засновани на веровањима да ће божанске силе кроз природне елементе ватре и воде показати кривца.

²⁹ А. Соловјев, Предавања из историје словенског права, Београд 1939, 72-75; S. Troickiy, *citirano delo*, str. 107.

* * *

Друштвено стање и правни односи који се огледају у Закону судниј лјудем сигурно су неразвијенији у односу на оне из каснијег периода развитака словенских народа, када су се они већ јасно искристалисали. Ова компилација византијског права из IX века је у оно време представљала и гасіо legis и васпитну књигу, пошто су се у њему нашле нове правне институције и нови друштвени односи по којима су тек корачали. Дуги римско-византијски државноправни развитак, омогућавао је словенским племенима, да лакше уђу и прихвате “византијски духовни комонвелт”. Правни историчар овде има задатак да истакне чињеницу да су словенски народи имали способност да поред различитог степена државноправног развитака приме једну вишу цивилизацијску подлогу и да кроз њене правне институције превазиђу озакоњене правне обичаје који су се током дужег низа година усталили у њиховом друштву.

Код Византији просторно ближих словенских народа (Срба, Бугара), много раније се развијала и изражавала словенска трансформација обрасца византијске државности уопште и правне мисли унутар ње, неголи код осталих удаљенијих словенских племена. Кроз цео Средњи век, мање више, запажа се струјање утицаја у правном животу с истока ка западу. Ширење правних институција, систематизована Јустинијанова кодификација, преузимање мешовитих зборника световног и црквеног карактера, утицај Православне цркве на обликовање световног права, јесу само примери онога што ће за рани средњи век на овим просторима бити покретачи позитиваних процеса.

ПРИЛОГ БРОЈ I.

ЗАКОНЪ СОУДНЫЙ ЛЮДЕМЪ* (Судски закон о лјудима)

-Први писани словенски законик-

“Законъ соудный людемъ” у рукопису и штампаним издањима, има две редакције: краћу и ширу. Овде дајемо у целости превод краће редакције од 32 члана на српском језику и то на основу преписа из књиге Фани Милкове, Историја на българската држава и право, Софија 1974. Већини чланова дали смо поднасловe како бисмо ближе одредили садржај самих одредби.

Glava 1

О вршењу паганских обреда.

Пре сваке друге правде ваља поменути божију правду. Због тога је свети Константин у првом законику написао и одредио, говорећи овако: свако село, где се врше пагански обреди и клетве, нека се преда божијем храму заједно са целокупним имањем. Ако у том селу има господара који врши исте обредне и клетве, да се прода заједно са имањем, а добијени износ нека се подели сиромасима.

Глава II

О сведоцима

О свим споровима, оптужбама или пријавама, кнежеви и судије не треба да суде без довољно сведока. Странкама у спору тужиоцима или туженима треба да укажу, уколико немају сведоке, како налаже и закон божји, очекује вас иста она казна коју сте спремали другима. Тако налаже закон божји и нека је проклет ко га не поштује.

Глава III

О пљачки

Онај који је пошао у битку са непријатељима треба да буде заштићен од свих непријатних речи (оговарања) и дела, да своју мисао усредреди богу, да се моли и светлим сазнањем да се бори. Јер помоћ се даје од бога светлим срцима. Победа у борби не долази од снаге, већ од божије помоћи. Једну шестину треба да узме кнез, а све остало да се подели свим људима на једнаке делове, малим и великим. Жупану је довољан кнежев део, а остатак да се да људима према њиховим делима. Уколико неко од њих, кметови или обични људи, показавши одлучност, изврше подвиге и покажу храброст, добијају од кнеза или војводе део кога се они одрекну. Да се да, јер такав је ред да се подели на делове, али да се да и другима. Тако је речено и записано од пророка Давида.

Глава IV

О прељуби ожењеног човека са робињом

Ако неко поред своје жене има односе са робињом, када се сазна за прељубу, она се треба продати од стране кнеза те земље у неку другу, а добијени износ да се подели сиромасима. Исто тако, и блудника по божијем закону треба удаљити од божијих слугу на седмогодишње кајање: две године да стоји ван божијег храма за време службе (литургије), две године да улази у цркву и да стоји до светог јеванђеља, а остало време да проведе ван и да слуша божију службу. Даље, две године да верује у једног бога, а седме да стоји, али да се не причести. Када се буде навршило седам година, у осмој нека се причести. Током свих седам година да не једе ништа друго, осим свој хлеб и воду.

Глава V

О блудничењу с робињом другог власника

Ко блудничи са туђом робињом нека плати њеном господару 30 златника (сталеназа). Сам нека се подвргне седмогодишњем кајању, као што смо рекли, а она нека не буде кажњена продајом. Ако је сиромашан, нека да господару робиње одговарајући свој посед и сам нека се подвргне посту (кајању).

Глава VI

О блуду свештеника

Блудном калуђеру, по световном закону нека се одсече нос, а по црквеном се одређује кајање од петнаест година.

Глава VII

О блудничењу с кумом

Онај ко блудничи са својом кумом, по световном закону нека им се одсеку носеви и нека се раставе, а по црквеном нека се раставе и нека се казне постом у трајању од петнаест година. Редослед овог поста је: пет година стајања ван цркве са плачем и слушањем службе (литургије), четири године до светог јеванђеља, три године да верује у једног бога и три до краја. Све то на хлебу и води. И тако, кад се заврши њихов рок у шеснестој нека се причесте. Иста казна следује за оне који блудниче са кћери из светог кршћа, а такође и за оне који блудниче са удатом женом.

Глава VIII

О сведоцима

О свему томе кнез и судије ваља о сваком спору да спроведу ваљану истрагу, са великом пажњом и стрпљивошћу, да не суде без сведока, већ да траже сведоке који су праведни, плаше се Бога, поштовани, који немају непријатеље, мржњу или спор са оним против кога дају исказ, већ да суде из страха божијег и ради његове правде. а број сведока да буде једанаест и не више од тог броја, а код мањих спорова од седам до три и не мање од тог броја. Судије да имају власт да говоре и упозоравају, да кажу сведоку да га, уколико се некад докаже да је лагао, очекује проклетство, продаја или иста казна истовремено. Не ваља прихватити ни код једног спора сведока који је било када ухваћен у лажи, прекршиоце божијег закона, који су водили развратнички живот или су неурачунљиви, а који се ослобађају заклетве.

Глава VIII

О завођењу невине девојке

Ко заведе невину девојку против воље њених родитеља који ће се касније помирити, нека буде свадба. Уколико он касније почне да је не воли, и поштован је због свог богатства, нека да девојци литар злата, тј. 72 златника (сталенза), за срам. ако није толико богат, нека да половину свог имања. Ако је сиромах, нека га казни судија те земље батином, положеног на земљу и да га протера из своје области. Кажњеник је дужан да се повинује кајању од седам година као што смо раније казали.

G l a v a IX

О силовању

Ко силује невину девојку на пустом месту где нема ко да јој помогне, нека буде кажњен продајом, а његово имање нека се да девојци.

G l a v a X

О завођењу малолетне девојке

Ко заведе малолетну (недораслу) девојку млађу од двадесете године, нека се казни продајом са целокупним имањем, а износ нека се да девојци. Такав, и онај што је извршио насиље над вереном девојком, треба по црквеном закону да се повинује кајању од 7. година, као што смо описали раније у односу на удату жену.

G l a v a XI

О Блудничењу са венчаном девојком

Ко заведе девојку верену за младића, чак и да је ушао код ње уз њену сагласност, нека му се одсече нос.

G l a v a XII

О родоскрнављењу

Родоскрвници који су склопили брак са сродницима по крви, нека буду растављени.

G l a v a XIII

О вишеженству

Ко има две жене, нека се ожени млађом, ако има деце, и нека се батина. Кајање седам година.

G l a v a XIV

О паљевини шуме

Ко запали туђу шуму или сече дрва из ње, дужан је да двоструко надокнади штету.

Глава XV

О злонамерној паљевини куће ради пљачке
(наношење имовинске штете)

Ко ради неког непријатељства или пљачке имања, запали кућу, ако је то у граду, нека га спале на ватри, ако је у селу или поседу, нека буде мачем посечен. а по црквеном закону нека се преда посту од дванаест година, будући да је враг. ако је неко желео да изгори стрњике или трње на својој њиви и ватра се проширила на туђу њиву или виноград и запали их, треба испитати: ако се догодило да је запалио ватру из незнања или непромишљености, тада нека обештети настрадалог власника њиве. ако је запалио ватру по ветровитом времену и није био пажљив, мислио да се ватра неће проширити, или га мрзело, а могао је... (тада оно што је изгорело нека плати власнику и нека се батина). Међутим, ако је преузео све и изненада отпочела ветрометина и ватра се проширила на далеко, да се не осуђује. Ако се неком од ватре запалила кућа и нешто буде изгорело од ње и ватра се проширила на друге суседне куће, будући да је наступила случајно, починилац нека се не суди.

Глава XVI

О склањању у цркву

Нико силом (да не изведе) оног што се склонио у цркву. Већ побегли износи разлоге и своју кривицу свештенику који ће га примити као бегунца. И он ће испитати и утврдити по закону његову кривицу. Ако неко покуша да силом изведе бегунца из цркве, било ко да је, нека добије 140 ударца и затим нека се испита, као што треба злодело бегунца.

Глава XVII

О самовољи приликом тражења правде

Ако неко има спор са неким и не извести о томе господара, већ делује самовољно и било с влашћу или силом изнуђује своје, ако тако поступа нека изгуби свој предмет и нека га врати, чак и да је заиста његов. Уколико присвоји туђу ствар нека буде батинан, од господара те земље, будући да није у његовој власти да сам себи буде управитељ.

Глава XVIII

О сведочењу блиских сродника

Родитељи и деца, уколико говоре једни против других да им се не верује. Ни жени против свог супружника. Да ли је роб или је слободан човек, да буде сведок.

Глава XIX

О куповини и откупу заробљеника

Ко од странца купи заробљеника са свим припадностима, заробљеник може да се откупи новцем, који је дат за њега и да оде слободан. Уколико нема, да остане код свог купца, док не одради. Што се његове цене тиче, назване отплата, она се одређује пред сведоцима за сваку годину по 3 сталенза, док се не откупи и буде слободњак.

Глава XX

О сведоцима

Сведоци да не сведоче на основу оног што су чули, говорећи да су чули од једног или другог дужника, или сведочећи нешто друго да су чули, чак и ако су сами жупани сведоци.

Глава XXI

О хришћанству

Ко од ратника одбаци нашу свету, хришћанску веру, када се врати у своју земљу или град, нека се преда цркви.

Глава XXII

О најму коња

Уколико неко изнајми и пошаље коња до одређеног места и догоди се да коњ угине или се повреди, изнајмљивач је дужан да власнику коња надокнади штету.

Глава XXIII

О чувању туђе стоке

Ко затвори туђу стоку и умори је глађу, или убије на неки други начин, има да се осуди за једно и друго дело.

Глава XXIV

О крађи у рату

Ко краде у рату оружје, нека се батина, уколико је украден коњ нека се лопов прода.

Глава XXV

О крађи роба

Господар роба-крадљивца, уколико жели да га задржи, нека плати оштету; уколико неће таквог роба, нека га врати оштећеном.

G l a v a XXVI

О крађи стоке

Ко отера туђе стадо, уколико то ради први пут нека се батина. ако то понови, нека буде протеран. Трећи пут нека се прода, али пре тога треба да врати све што је до тада отерао (присвојио).

G l a v a XXVII

О скрнављењу тела мртвих

Ко мртваку из гроба скине одећу, нека се прода.

G l a v a XXVIII

О крађи унутар цркве

Ко уђе у олтар, преко дана или ноћу и узме нешто од светих судова, одеће, неки предмет или нешто друго, нека се прода. Уколико узме нешто из цркве, ван олтара, нека се батина и нека се ошиша и пусти као враг (ђаво).

G l a v a XXIX

О крађи слободног човека

Ко украде слободног човека и затим га прода, нека буде сам заробљен. Зато што је поробио слободњака, нека сам постане роб.

G l a v a XXX

О крађи туђег роба

Онај ко присвоји туђег роба, уколико га скрива или није у могућности да га врати, кривац је за то, и дужан је да врати другог роба или да плати његову цену господару роба.

G l a v a XXXI

О супружницима

Живот супружника је створен од Бога, као нераздвојиви. Тако нас учи премудрост нашег Спасиоца, Господа Бога. Јер створио је ни из чега живот човеков. Међутим, није створио и жену, узимањем блата од земље, а могао је. Већ је створио узимајући ребро мушкарца и од њега, сличне у премудрости и да са једним телом и два лица, буде озакоњена њихова

нераскидива веза. И када жена проба горки укус и даде мужу, из страсти сагрешенија урадише и прекршише завет (закон) Божији. За тај грех Бог им је одредио страдање, а заједницу није поделио.

Ово већ казано, било је потврђено од евангелиста. У то време, када су фарисеји питали нашег Бога Исуса Христа, да ли треба муж за сваки грех да најури сопствену жену, Исус им одговори: Бог што је саставио, човек да не раставља, осим прељубе. Следећи Христа Бога, ми као његови верни ученици, несмемо ништа друго да озаконимо. Но будући од ђавола, међу супружнике улази завист ради телесних или других порока. Зато о броју разлога због којих се раздвајају супружници, законом одређујемо ове:

Раздваја се муж од своје жене због таквог греха и ако се докаже да жена припрема неку заверу против његовог живота, или неко друго дело и не говори о томе, а он сазна. И ако се разболи од неке тешке болести (лепра, шуга).

Исто тако, раздваја се жена од свог мужа ако он припрема неку заверу против ње, и она сазна од других. И ако јој се догоди нека тешка болест. Све ово треба испитати са сведоцима пред судијом, као што смо писали. Увек кажемо, да сва човекова злодела имају се судити на великом Божијем суду. То је тако, јер не ваља да окривљујемо никог. Већ треба да сви свакодневно поштујемо и следимо, Закон Божији, надајући се Христосу да ћемо чути васељенски суд, и блажени глас: дођите благословене, верне слуге, уђите с радошћу нашег Господа Вога, да се радујете са анђелима во век и вјеков амин.

IZVORI

1. Фани Милкова, Историја на бългaрската држава и право, (извори, иследования, тезиси), София. 1974. g.
2. Византијски извори за историју народа Југославије, том II, Београд 1957. g.

LITERATURA

1. М. Андрейев, Нова проучаваниа, нови теориш на Законъ соуднѣш людемъ, София 1963. g.
2. В. Богишић, *Istorija prava na slovenskom jugu*, Загреб, 1872. g.
3. В. Ганев, Законъ соуднѣш людемъ, правно и историшски и политички проучаваниа, София, 1959. g.
4. Ј. Деретић, Историја српске књижевности, Београд, 1983.
5. М. Ђорђевић, Историја државе и права I, Ниш, 1980.
6. Ј. Ђорђевић, *Staroslovenski jezik*, Нови Сад 1975.г.
7. В.Н. Златарски, Историја на бългaрската држава и право през средните векове, том I, София, 1970. god.
8. М. Кашанин, Српска књижевност у средњем веку, Београд, 1975. g.
9. Д. Косев, Х. Христов и Д. Ангелов, Историја на Бългaрия, София, 1962. g.
10. С. Лишев, За гензата на феудалѣизмот в Блгaрия, София, 1947. g.

11. Е. Э. Липшиц, Очерки историш византишког опшества и култура, в VIII и првош половине IX вв, Москва – Ленинград, 1961. g.

12. Д. Николић, *Fragmenti pravne istorije, (Fragmenta historiae iuris)*, Ниш, 1995. g.

13. Г. Острогорски, Историја Византије Београд, 1970. g.

14. С. Радојчић, Историја српске књижевности у Средњем веку, Титоград, 1963. g.

15. С. Рансимен, Византијска цивилизација, Суботица, 1964. g.

16. А. Соловјев, Одабрани споменици српског права, Београд, 1926. g.

17. А. Соловјев, Предавања о словенском праву, Београд, 1939. g.

18. Е. Липшиц, Законодателство и јуриспруденција в Византии в ИЧ–ЧИ вв, Ленинград, 1981. g.

19. Р. Хубе, О значењу права римско-византијског код славјанских народа, Беч, 1869. g.

20. С. Шерард, Византија, Београд, 1972. g.

21. Ј. Бреје, Византијска цивилизација, Београд, 1976. g.

22. В. Бухвалд, Армин Холвег, Ото Принц, Речник грчких и латинских писаца Антике и Средњег века, (Тускулум лексикон), Београд, 1984. g.

23. Т. Бремер, *Vera kultura i politika*, Ниш, 1997. g.

24. М. Јовић, Рано хришћанство на Балкану, Ниш, 1994. g.